

VERSENGŐ HATÁSOK

Mostanában több olyan filmet láttam, amely után elgondolkozhattam a különböző művészeti irányok békés egymás mellett élésének kérdéséről. Közülük egy francia és egy szovjet filmet választok ki, hogy néhány futó mondattal három dolgot bizonyítsak:

1. Érdemes különbözönek lenni.
2. Még ennél is érdekesebb a különbségeket megbecsülni.

3. Legeslegérdekesebb okosan tanulni egymástól.

A két film közül az egyik, amelyről szó lesz, Dassin alkotása, az *Akinek meg kell hálnia*, a másik Kalatozové, a *Szállnak a darvak*. Dassin filmjét a szélesvásznú moziban láttam, Kalatozovét pedig egyelőre csak egy szakmai vetítésen. Az *Akinek meg kell hálnia* Anatóliában játszódik, s főhőse Manoliosz, az egyszerű, hebegő hegyipásztor, akinek a falusi passiójátékban Jézus szerepét kell játszania, s míg a szerepre készül, valóban Jézus sorsának újraélőjévé válik, s Lükovrisszi függetlenségi harcában a falu Krisztusa lesz, akinek meg kell hálnia az igazságért. A *Szállnak a darvak* ideje: a második világháború, színhelye: a Szovjetunió, s története: hogyan töri darabokra a háború a természetes, nem emberi kapcsolatokat. Dassin filmje az emberi igazság nevében harcért kiált, Kalatozov filmje az emberi igazság nevében békét követel.

A két film vázlatos érintéséből is kiderül, hogy sematikus szemlélet szerint Dassin filmjének »kellene« szovjet filmnek lennie, míg Kalatozov filmjének franciának. Dassin alkotása hősi, heves, függetlenségi harcot mutató, középpontjában egy álnok pópával, s az utolsó csepp véreig harcoló néppel. Kalatozov műve háborús film, de a háború romboló hatását az emberek magánéletében mutatja meg, anélkül, hogy egyetlen német katonát látnánk. Ha e két film szemlémét tekintjük, első pillantásra sem kétséges, hogy Dassin alkotásában ko-

moly szerepe van a szovjet filmművészet ihlető erejének, Kalatozovra pedig a mai nyugati filmmélelet hatott.

*

E néhány bevezető szó után nehogy azt gondolja valaki, hogy jó szovjet filmet manap igazán csak a franciák tudnának csinálni, jó franciát pedig az oroszok. Nem így áll a dolog a kölcsönös hatással. A felfogások bizonyos kicserélődése, amit a két filmben láthatunk, sok örvendetes eredménnyel járt. Dassin hősei, alkotókat a rendező Karanckisz nagyszerű regényéből alkotott filmre, a forradalmi szovjet film Eisenstein-i formájának segítségével válnak igazi romantikus népi hőssékké. Hogy milyen ez a hatás? Előbb hadd fejezzem ki egy tagadó hasonlattal. Nem olyan, mint Tolsztoj hatása Roger Martin du Gard-ra, egészen más, de azért nagyon örvendetes, sőt lelkesítő, olyan hatás, amelyet egy valóban nagy filmkultúra tud kölcsönözni egy másik ugyancsak nagy filmkultúrának. Ez a hatás mindenekelőtt a képi kifejezési formákban található meg, a beállítások merészségében, a harci pillanatok partizános elszántságában, a tömegjelenetek nagy hatású pátozásában. A menekültek féltelmetes érkezése, Manoliosz pásztor extázist előidéző hegyibeszéde, a részeg Júdás tombolása nem utánérzés, hanem a klasszikus szovjet film közvetlenül látható hatása a rendező felfogására. A képi hatás olykor meghökkentően erőteljes. A felkelők utcai harcainak ábrázolása, a tömeg előrenyomulása, visszaszorulása, Eisenstein Patyomkin-cirkálójá nélkül el sem képzelhető.

Kalatozov a háború ábrázolásának nemcsak azokkal a sablonjaival szakított, amelyek a személyi kultusból származtak, rendezői látásmódja a Kárhozottak összeesküvése című sikertelen filmje óta komolyabb változáson ment át. Romantika nélkül látja a háborút, s a védekezők, a hősi helytállók lel-

kében dülő keserű harcot helyezi előtérbe, nem pedig a szabályos frontképeket. A film egyetlen olyan háborús jelenetében, amelyben bombázás folyik, a légitámadás alatt egy fiatal művész frontra ment bátyja menyasszonyának vall szerelmet tébolyító körülmények között. Bombák zúdulnak le a városra, házak roppannak össze, ő zongorázik, aztán csókolni akarja a lányt, a légnyomás bezúzza az ablakot, haláltáncot járnak a függönyök, ő a rémület bátorságával ostromolja a lányt, aki utolsó erejével védekezik, de már hiába üti arcul egymás után tízszer is, százszor is a fiút, nemsokára az övé lesz.

Az összeomló házak között összeomlanak az erkölcsök is. A lány, aki elveszítette szüleit és akit szerelmestől a távoli ismeretlen front választja el, nem bírja tovább az emberi magányt, vőlegénye talán végzetes hallgatását, s mint aki halálra szánta magát, úgy veti oda életét a másik fiú hamis vágyainak. A háborús borzalom ilyen stílusban való megmutatása nyugati befolyást mutat.

*

A Szállnak a darvak-ban nemcsak erről a kiragadott részletről kell szólnom, amikor a kölcsönha-

tás kérdésével foglalkozom, hanem mindenekeelőtt arról az egész film-ben uralkodó felfogásról, amely a szovjet társadalomban, s az egyé-
nekből a háború okozta tragédiákat általánosan európaivá teszi. A Szállnak a darvak a világháború egy darabját mutatja meg a fasiszmus által meggyötört népek közösségének szellemében, valami nagy összetartozásban, amelynek később a közösen alkotott béke alapjává kell válnia. Ez a film új módon hirdeti a békét, minden feszesség nélkül, gyöngéden és meghatottan, amint azt a frontról hazaérkezők képsorában, a lélekderítő szerencsés érzések és a szívszorítóan elmaradt találkozások filmszerű jeleneteiben jól látjuk. Ez a szovjet film nemcsak az orosz nép hangján, hanem a nyugati világ szavát is hallatva utasítja vissza a háborút. A Szállnak a darvak-ban ez a szellem az igazi újdonság, s ez a hol franciás, hol olaszos hatás rendkívül finoman jelzi az embe-
reknek, hogy a világon előbb-utóbb mégiscsak a kölcsönös együttélés gondolata válik általánossá.

*

E két film szemléltetése közben azt is elmondom, hogy az egymáshozrahatás játéka csak addig örü-

Szállnak a darvak

lök, amíg az nem súrolja az utánérzés fogalmát. Dassin filmjében a lépcsőn leguruló batyu megoldása — bár emlékeztet a Patyomkin-cirkáló lépcsőn lerohanó gyermek-kocsijának lelki hatására, mégsem sorolható az »egyszer már láttam«-másodrendűségébe! Ugyanez már nem mondható el a Szállnak a darvak egyes beállítására. A film mindjárt olyan beállításokkal kezdődik (a feleülről fotografált hajnalfényes utcán sötét öltözetben kéz a kézben csatangoló szerelmesek, a rájuk spriccelő locsolóautó), hogy úgy érezzük, egy közösen gyártott olasz—francia film nézői vagyunk. A Szállnak a darvak képein nem egy ilyen neorealista tükörfény villózik, némi keresett képbeli olaszosság és lélektani franciáskodás, de ez csak esetlen velejárója az első barátságos találkozásoknak.

*

Talán nem haragosznak a sötéten látók, hogy ebben az apró témában (hiszen mindössze két film összevetéséről van szó) már a békés egymás mellett élés gyakorlatához fűzök megjegyzéseket. A kultúra és tudomány világában korán kel fel a nap, s az ember nem lehet elég éber, hogy gyönyörködjék a napfelkelte első sugaraiban. Az

Akinek meg kell halnia és a Szállnak a darvak értékeikre nézve különbözőnek, jellegük csak abban közös, hogy mindkettőben egy másik filmvilág felfogásának hatása érződik.

Ha eljön a nap és a világ népeinek már nem kell félniük a különbségektől, sőt megbecsülhetik egymásban a másféleséget, az korántsem jelent a kultúrában valamiféle jámbor szintézist, mint ahogy a békés együttélést sehol a világon nem képzelik úgy az emberek, hogy akkor majd hálósípkában szundikálják át a történelmet.

Dassin és Kalatozov filmjében — amint soraim jelzik — nem a különbségek szintézisére mutató vonások tetszenek nekem, hanem a termékenyítő kölcsönhatás. A különböző kultúrák labdajátékában az a szép, ha a labda állandóan úton lehet. A szovjet filmművészet labdája pompásan perdült meg Dassin rendezői ujjain, s ha a nyugatról szálló labdát nem is kapta el ilyen ügyesen Kalatozov rendező, azért mégiscsak átjár valami igazi huszadik-századi öröm: az ember alig pár százezer éve jelent meg a Földön, s lám, máris kezdjük megbecsülni egymást...

GYÁRFÁS MIKLÓS